

UNDERSÖGELSE

OVER DET

SPÖRGSMAAL:

OM DE NYERE STOIKERE HAVE LAANT

DERES SUNDERE LÆRDOMME AF

DE CHRISTNE?

AF

CHRISTIAN BASTHOLM, D. TH.

UNIVERSITY OF TORONTO

1912

ST. JOHN'S COLLEGE

ON DE NERE STORRE HAVE LAANT

DESS SUNDRE LARDONNE AT

DE CHRISTMAS

CHRISTMAS

Agtværdige Mænd saavel blandt de ældre som nyere Theologer, blandt hvilke sidste jeg kiender adskillige, ere af den Mening, at de nyere Stoikere, som levede efter Christi Tid, have laant det Sunde og Gode, som findes i deres Skrifter, af den Christne Lære, og med Flid have skiult de Kilder, af hvilke de have øst det. Hvad Aarsagen er til denne ufordeeltige Mening om de stoiske Philosopher, om det er Misundelse over Menneskefornuften, at den skulde kunne tænke fornuftigt, eller Frygt for, at Christne-Systemet skulde tabe i sin Værd, i samme Forhold, som Fornuften vandt i sin; eller maaskee Ukyndighed i den stoiske Philosophies hele Omfang, dette vil jeg lade være uafgiort. Jeg vil allene undersøge, om den Beskyldning, man fører mod de nyere Stoikere er grundet eller ugrundet. Jeg troer ikke, man bör nedsætte Fornuftens Værd for at ophøie Religionens. Den taber intet ved, at Fornuften i mange Ting har kunnet lære det samme, ligesom den derved intet vinder, at Fornuften forringes. Men derved taber den, at man søger at ophøie dens

Værd paa Fornuftens, ja paa Sanhedens Bekostning. Man kan ikke have gode Tanker om den Lære, som synes at trænge til saa slette Beviser.

Men förend jeg indlader mig i det fremsatte Spørgsmaals Besvarelse, vel jeg först kortelig undersøge de Grunde, med hvilke Stoikernes Uvenner understötte deres Beskyldninger imod dem. Man siger, at Stoikerne, som læse andre Philosophers Skrifter, vel ikke havde undladet at læse de Christnes, og, at intet er naturligere, end at de, ved at læse dem, have benyttet sig af de gode og sunde Lærdomme, som de fandt i samme. Denne Mening haver ved første Öiekast nogen Sandsynlighed. Det er upaatvivleligt, at de stoiske Philosopher læste Philosophernes Skrifter af de andre Secter. Vi see af *Seneca's* Skrifter, at han, foruden andre, haver læst en *Plato*, en *Aristoteles*, en *Epicur*. Stoikerne bandt sig ikke heller slavisk til deres Skoles Lære. Derfor siger *Seneca*: naar jeg fremsætter min Mening, saa binder jeg mig ikke til nogen af de anseligste Stoikeres. Jeg haver ogsaa Lov til at have min Mening (a). Stoikerne vare Selvtænkere. De svore ikke ved *Zeno's* Lære. Hvad de ved egne Undersøgelser fandt at være det rigtigste, det antog de. Deraf fulgde ogsaa, at de vare i adskillige Stykker af ulige Meninger saavel i deres speculative, som praktiske Philosophie, hvorpaa jeg vil anföre nogle Exempler.

I den speculative Philosophie vare de af forskiellige Meninger om Verdens Ende. *Panætius* troede, at Verden skulde

(a) *de vita beata lib. cap. 3.*

være evig, at den var udödelig, og ikke kunde forældes (*b*). Derimod troede andre, at Verden skulde forgaae ved Ild; og, af dem meende nogle, at den hele Verden skulde forbrændes; andre, at ikkun en Deel af den, og at, en Deel efter den anden skulde forbrændes, og at en Verden skulde födes af den andens Undergang (*c*). Saaledes vare de og forskiellige i deres Meninger om Sielens Tilstand efter Legemets Död. Omtalte *Panætius* negtede gandske et Liv efter dette (*d*). De fleste, blandt hvilke *Seneca*, vare uvisse om Sielens Udödelighed, men negtede den ikke; nogle, som paastode dens Udödelighed, troede at de Vises Siele allene blive ved, af hvilken Mening *Chrysippus* var. *Cleanthes* derimod troede, at alle Siele skulle blive ved efter Legemets Död (*e*). Saa forskiellige vare Stoikerne i deres Meninger om Sielens Udödelighed, skiönt deres Formand *Zeno* skal have lært, at alle Siele, gode og onde, vare udödelige (*f*).

I den praktiske Philosophie vare Stoikernes Meninger ligesaa forskiellige. Ikkun et Par Exempler. *Chrysippus* lærde, at Dyden kunde tabes; *Cleanthes* derimod paastod, at den ikke kunde tabes. *Zeno* og *Chrysippus* meende, at Dyden var nok til et lyksaligt Liv. *Posidonius* og *Panætius* vare af den mod-

b) *Stobæi Eclogæ physicae cap. 24 Diogenes Laertius lib. 7. Segm. 142 Epiphanius adversus hæreses. lib. 3. Tom. 2 pag. 1090.*

c) *Origenis Philosophumena cap. 21. pag. 146. seq.*

d) *Cic. Tuscul. Quæst lib. 1 Sect. 79.*

e) *Diogenes Laertius lib. 7 Segm. 156. 157.*

f) *Lactantius de vita beata lib. 7 cap. 7.*

satte Mening, nemlig at Dyden allene ikke var nok, men, at der til et lyksaligt Liv tillige udfordredes Sundhed, Formue, Styrke (g). Alle de stoiske Philosopher lærde Selvmords Tilladelighed; men, de vare ikke enige i Henseende til de Aarsager, af hvilke de burde benytte sig af denne Tilladelse. *Antonin* ansaae det ikkun for lovligt at ombringe sig selv, naar man ikke fandt Kraft hos sig selv til at blive dydig (h). *Seneca* meende, at man kunde ved Selmord søge at undgaae en Sygdoms eller et Menneskes Grusomhed (i). og af denne Mening vare flere af de ældre Stoikere (k).

Af disse Exempler og flere, som jeg endnu kunde tilføie, dersom det var nödvendigt, er det upaatvivleligt, at de nyere Stoikere læste Philosophernes Skrifter af de andre Secter; at de ikke med blind Tillid bandt sig hverken til *Zeno's* eller hans Disciplers Lære; at de tænkte selv, dömde selv, og antog ikkun det, som de ansaae for rigtigt og fornuftigt. Følgen heraf maatte naturligviis være denne, at Stoikerne maatte i en lang Række af Aar ved idelige Undersøgelser have rettet og forbedret meget i de Ældres Lære; maatte i mange Ting tænke sundere end de, og forkaste adskillige Meninger, som de Ældre havde antaget. Saaledes for Ex. lærde *Zeno* og *Chrysippus*, at Qvinderne hos de Vise burde være tilfælles (l); herom finder man intet hos de nyere

g) *Diogenes Laertius lib. 7. pag. 515. Edit. Stephani.*

h) *Antonin Lib. 10, §. 8. 32.*

i) *Epist. 70.*

k) *Diogenes Laertius lib. 7. pag. 517 Edit. Stephani.*

l) *Diogenes Laertius lib. 7. pag. 517 Edit. Stephani.*

Stoikere. Saaledes lærde de samme Philosopher, at en viis Mand ikke kunde tilgive nogen hans Forseelse, og, at den ikke var en Mand, som kunde lade sig afbede eller forsone (m). Den modsatte Lære finde vi mange Steder baade hos *Antonin* og *Seneca*.

Men deraf, at de nyere Stoikere havde læst de andre græske Philosophers Skrifter, følger ikke, at de ogsaa have læst de Christnes. I det høieste kan dettevære en Sandsynlighed, men ikke Vished. Og neppe er det engang Sandsyndlighed. *Seneca* nævner ikke engang de Christne et eneste Sted i sine Skrifter. *Antonin* og *Epictet* nævner dem engang, men ikke paa en Maade, som röber nogen Agt for dem. *Antonin* siger, at den Beredthed, med hvilken Sielen bör forlade Legemet, bestaaer deri, at den gaar bort efter egen Bedømmelse, ikke af blot Stivsindighed, som hos de Christne, men med Overlæg og Værdighed (n). *Epictet* gör ligesaa lidet af de Christne og deres Martyrdöd. Han tilskriver det Mod og den Standhaftighed ved deres Religions Bekjendelse, med hvilken Galilæerne (som han kalder dem) gik Döden imöde, allene Vanen (o); efter hans Mening var denne Standhaftighed hos dem intet andet end et Slags Sværmeri, med hvilket den ene opflammede den anden. Naar Stoikerne havde saadanne Tanker om de Christne, hvor liden Grund haver man da til at troe, at de skulde have bekymret sig meget om deres Skrifter, og endnu mindre have laant noget af dem?

m) *Cic. Orat. 23 pro Muræna. Sect. 61. Diogenes Laertius lib. 7. pag. 512*
Edit. Stephani.

n) *Antonin lib. II. §. 3.*

o) *Epicteti Dissert. lib 4 cap. 7. § 6.*

Dog, jeg vil tilstaae, det er mueligt, at de have læst dem, skiondt det ikke er mig meget sandsynligt; men, hvorledes bevises det, at de virkelig have gjort det? For at godtgjøre dette, haver den lærde, men lidet skarpsindige Brucker anført adskillige Udtryk i de nyere Stoikers Skrifter, som findes i det nye Testament, hvoraf han gör den Slutning, at de ufeilbarlig maae have læst det nye Testament (*Dissert. de Stoicis subdolis Christianorum imitatoribus*). Mig synes snarere at kunne deraf gjøre den Slutning, at Brucker ikke med Dömmekraft haver læst Stoikernes Skrifter, end den, at Stoikerne have læst de Christnes. For at bevise dette, vil jeg anføre de betydeligste Udtryk, paa hvilke Brucker og andre beraabe sig, og vise, hvor lidet de bevise.

Antonin kalder, ligesom Skriften, den vise og dydige Mand en Guds Præst og Tiener (p); men *Soctrates*, som levede for Christi Tid, haver ligeledes, efter *Seneca's* Vidnesbyrd, kaldet Dydens Tilhængere saaledes: ærer, siger han, Dyden som en Gud, og dens Bekiendere som dens Præster (q).

Epictet kalder *Hercules* Guds Søn (r), men han kalder alle Mennesker saaledes: den, siger han, som med sin hele Siel kan bifalde den Grundsætning, at vi i en fortrinlig Forstand ere Guds Börn, skal, mener jeg, ikke tænke foragteligt og uværdigt

p) *Antonin lib. 3. § 4.*

q) *Seneca de vita beata lib. cap. 26.*

r) *Epicteti Dissert. lib. 3 cap. 26. § 31.*

om sig selv. Havde en Keiser optaget dig i sin Familie, saa skulde ingen kunne udstaae din stolte Mine; og, naar du veed, at du er Guds Søn, skulde du ikke være stolt (s)? I hvilken Bemærkelse *Epictet* tager det Udtryk Guds Søn, det see vi af et andet Sted, hvor han siger: din egen Broder kan du ikke fordrage, ikke ham, som nedstammer fra Gud selv, hans Søn, som haver sin Oprindelse af den samme Sæd, af den samme himmelske Slægt (t). Den Broder, han her taler om, er, som man seer af det foregaaende, ikke en kiødelig Broder, men en Træl. Han vil, at Herren skal betragte sin Træl som sin egen Broder, fordi de begge nedstamme fra Gud, begge ere hans Sønner. Efter Stoikernes Lære vare Menneskesielene Dele af Gud og en Udflydelse af Gud. I den Henseende sagde de, at Menneskerne nedstammede fra Gud, og vare saaledes Guds Börn og Sønner. Men, er det den Bemærkelse, i hvilken Ordet bruges i Biblen og de Christnes Skrifter, hvor de kaldes Guds Börn og Sønner, som ved Religionens Kraft ere blevne forbedrede og Gud velbehagelige? Hvo seer ikke, at, skiøndt Lyden er den samme, Meningen dog er gandske forskiellig, og Grunden til dette Udtryk forskiellig.

Seneca kalder Gud vor Fader. Betænk siger han, hvor store Ting vor Fader har skienket os (u), og *Epictet* kalder Gud den sande Fader (x); men, af den samme Aarsag, af hvilken

s) *Dissert. lib. 1. cap. 3.*

t) *Dissert. lib. 1. cap. 13.*

u) *De benef. lib. 2. cap. 29.*

x) *Dissertat. lib. 1. cap. 6. §. 40.*

Menneskerne kaldes Guds Sønner, maae jo Gud naturligviis kaldes Menneskernes Fader. Have Stoikerne da først maattet lære dette Udtryk om Gud af de Christne; og *Cleanthes* haver, efter *Senecas's* Vidnesbyrd, brugt dette Udtryk om Gud længe før Christi Tid (y). Desuden veed jo enhver, der haver kiget lidet ind i de Gamles Skrifter, at intet er almindeligere, end at de kaldte Gud Gudernes og Menneskernes Fader.

Seneca lærer, at Gud boer i Mennesket. Gud er nær ved dig, siger han, han er hos dig, han er inden i dig. En helig Aand har sit Sæde inden i os, som lægger Mærke til det Onde og Gode hos os. Ligesom den behandles af os, saaledes behandler den os. Ingen er en god Mand uden Guds Hielp (z). Efter første Öiekast synes det rigtigt nok at *Seneca* haver laant disse skionne Tanker af de Christnes Skrifter, og fornemmelig af *Paulus*, som siger, at vi ere Guds Tempel, og at Guds Aand boer i os; men læse vi videre, saa see vi, at han ved disse prægtige Udtryk ikke forstaaer andet end Menneskesielen, hvilken, som ovenfor er sagt, nedstammer, efter deres Lære, fra Gud, og derfor haver en Guddoms Kraft i sig. Derfor siger han ogsaa paa et andet Sted: Hvad kan man kalde Sielen andet end en Gud, som opholder sig i det menneskelige Legeme; og saadan en Siel kan den Frigivne og Trællen ligesaavel have, som den romerske Ridder (a). I samme Henseende, fordi de an-

y) *Epist.* 107.

z) *Epist.* 41.

a) *Epist.* 31.

saac Menneskesielen for en Deel og en Udflydelse af Gud, siger *Antonin*: du haver glemt dette, at ethvert Menneskes Siel er Gud og udfloet fra ham (b). Jeg maa nu spørge enhver tænkende og fordomfrie Læser, hvad Lighed her er imellem Stoikerne og de Christne? Hver taler her om sit. Begge sige, at Gud boer i Mennesket; men de Christne tale om den hellig Aand, som boer i det dydige Menneske; og Stoikerne om den fornuftige Siel, som boer i ethvert Menneske.

Antonin taler om Menneskets Forening med Gud (c); derom taler ogsaa Skriften: altsaa skal *Antonin* have laant dette Udtryk af de Christnes Skrifter. Men efterseer man *Antonin*; taler han om noget gandske andet, end de Christne, naar de tale om Menneskets Forening med Gud. Han taler i det foregaaende om Döden. Han siger, at man, i Anledning af Tanken om Döden, skal betragte, hvorledes og ved hvilken Deel af sig Mennesket forenes med Gud; og hvorledes denne Deel af Mennesket maa være beskaffen, naar den vandrer derhen, nemlig til Gud. *Antonin* troede, som de andre Stoikere, at Menneskesielen var en Deel af Gud, og, at den, oplöst fra Legemet, igien gik tilbage til Gud, og blev forenet med ham. Da Stoikerne troede, at Guddommen var en ildagtig Natur, og, at Menneskesielen, som en Deel af Gud, fölgelig ogsaa maatte være af en ildagtig Natur; vare de fleste af den Mening, at Sielen, naar den forlod Legemet, gik tilbage til Gud, hvorfra den var kommen, og igien blev forenet med Gud. Derfor siger ogsaa

b) *Antonin lib. 12. §. 26.*

c) *Antonin lib. 2. §. 12.*

Epictet, hvor han taler om Döden: hvor gaaer du hen? ikke til noget Ondt, men derhen, hvorfra du haver din Oprindelse, til de venskabelige og beslægtede Elementer. Ilden, som er i dig, gaaer tilbage til Ilden, Jorden til Jorden, Luften til Luften og Vandet til Vandet (d). Den Talemaade, at forenes med Gud, haver saaledes i det stoiske Sprog en gandske anden Bemærkelse, end i det Christelige. Jeg seer ikke engang, hvorledes Stoikerne skulde kunne paa nogen anden Maade udtrykke deres Mening om Sielens Tilstand efter Legemets Död, end med det Udtryk, som *Antonin* her bruger, at Sielen forenes med Gud.

Antonin taler om den överste Stad (*πόλις ἡ ἀνωτάτη*) (e) og *Paulus* taler om det Jerusalem, som er oven til (*ἡ ἄνω ἱερουσαλημ*): fölgelig maa *Antonin* have læst *Paulus*. Ingen Slutning kan vel være uslere, end denne. Havde *Antonin* end læst *Paulus*; havde han vist ikke forstaaet ham paa dette Sted: thi her er han ikke saa gandske let at forstaae. *Antonin* kunde ikke forstaae andet derved, end det höitliggende Jerusalem; i hvilken Mening Historieskriveren *Josephus* ogsaa kalder denne Stad *ἡ ἄνω πόλις*. Men *Paulus* forstod noget andet derved. Ved dette Udtryk betegnede han den Christne Kirke. I en gandske anden Mening staaer Ordet, *den överste Stad*, eller, som det bedre kunde oversættes hos *Antonin*, *den ældste Stad*, saaledes som han paa et andet Sted kalder den (f). Ved dette Udtryk forstaaer *Antonin* det Hele, Alverdenen, hvilken indbefat-

d) *Epicteti Dissert. lib. 3. cap. 13.*

e) *lib. 3. §. 11.*

f) *lib. 2. §. 16.*

ter alle andre Stater i sig. Derfor siger han paa anførte Sted: man bör undersöge, hvad Værd enhver Ting haver baade i Hensyn til det Hele og til Mennesket, som det, der er Borger i den ældste Stat, i hvilken de övriga Stater ere som Huse. Paa et andet Sted kalder han Verden den store Stat (g); og paa dette Sted seer man ogsaa tydeligen af Sammenhængen, at han ved dette Udtryk ikke forstaaer andet end Verden. Det er almindeligt hos de nyere Stoikere, at de kalde Verden en Stat. Mennesket er, siger *Epictet*, en Deel af Staten, vel af den fornemmeste Stat, som bestaaer af Guder og Mennesker; derefter ogsaa af den Stat, som næst efter kaldes saaledes, og er en liden Efterligning af den hele Stat (h). Hvad *Epictet* kalder den fornemmeste Stat, det er det samme, som *Antonin* kalder den överste eller den ældste Stat, nemlig, Alverdenen; hvilken, efter *Epictets* Sigende, bestaaer af Mennesker paa Jorden og Guder paa Himmelen, det er af Stjerner; hvilke Stoikerne kaldte saaledes, ikke fordi de ansaae dem for Guder, men fordi de troede, at en Deel af Guddommen var i dem; altsaa i samme Mening, som de kaldte Menneskesielen Gud. I en mere indskrænket Bemærkelse bruger *Seneca* dette Ord, naar han siger: er det skammeligt, at skade Fædrelandet; er det ogsaa skammeligt, at skade Borgeren; thi han er en Deel af Fædrelandet. Delene ere hellige, naar det Hele er ærværdigt. Derfor er det ogsaa skammeligt at skade Mennesket; thi, han er din Medborger i den større Stat (i). Man kan ikke tvivle paa, at han jo ved

g) *lib. 12. §. 36.*

h) *Epicteti Dissert. lib. 2. cap. 5. §. 26.*

i) *Senecæ de Ira. lib. 2. cap. 31.*

denne større Stat forstaaer den hele beboede Verden. I denne Stat ere alle Mennesker Medborgere; det er altsaa, efter hans Mening, skammeligt, at det ene Menneske vil skade det andet, om de end henhøre til forskiellige af de mindre borgerlige Stater. Hvad Lighed haver nu *Antonins* överste eller ældste Stat med Pauli överste Jerusalem?

Jeg vil endnu anföre et Sted af *Seneca*, hvoraf man vil bevise, at de nyere Stoikere nödvendigen maae have læst de Christnes hellige Böger. *Seneca* siger: dersom du efterligner Gud, saa vær velgiörende, endog mod de Utaknemmeelige; thi Solen gaer ogsaa op for de Onde, og Havene ere til Tieneste for Sörövere (k). Dette mener man skal være laant af Christi Ord: Gud lader sin Sol opgaae over Onde og Gode; han lader regne over Retfærdige og Uretfærdige. Men deels er det ikkun det første i denne Sentents, som ligner Christi Ord; deels kunde han vel, uden at have læst Skriften, sige en Sandhed, som han hver Dag saae med egne Öine.

Jeg kunde endnu anföre nogle faa Exempler af samme Værd; men jeg haver med de anförte vel nok trættet baade Læseren med at læse dem; og mig selv med at giendrive dem. Jeg havde ikke anført dem, naar jeg ikke havde frygtet for at blive anseet for partisk ved at fortie dem; thi, om det end kunde bevises, at Stoikerne havde læst de Christnes Böger, og laant visse Udtryk af dem, fulgte deraf dog ikke, at de ogsaa havde laant deres Lærdomme. Det sidste er ligesaa ubeviisligt som

k) *De beneficiis lib. 4. cap. 26.*

det første. Saadanne Beviser, som ere tagne af Lighed i Udtryk, ja, endog af Lighed i Lære, ere meget svage. Skulde saadanne Argumenter bevise noget; kunde man med samme Grund sige, at *Paulus* havde læst *Plato*; da han lærer det samme, som *Paulus*, at man bör adlyde Gud meer end Menneskerne (1). Man vil her sige, at *Paulus* ikke behövede at lære saadant af en *Plato*; men hvad de nyere Stoikere lærde, behövede de hverken at lære af de Christne, ikke heller have de lært det af dem. Dette er, hvad jeg nu vil föge at bevise.

For at sætte dette i et fuldkomment Lys, vilde Arbeidet meget lettes, naar man havde de ældre Stoikers Skrifter; men disse ere, desto værre, gandske tabte for os. Ikkun faa enkelte Stykker eller Lærdomme af dem finder man hos andre Skribenter af andre Secter, en *Cicero*, *Plutarch*, *Diogenes Laertius*, og nogle andre, eller og hos de nyere Stoikere. Hvad de ældre Stoikere, *Zeno*, *Chrysippus*, *Cleanthes*, *Panætius*, *Possidonius*, *Antipater*, og flere have skrevet, have vi nu ikke mere. For at bevise, at de nyere Stoikere ikke have laant noget af de Christne, maa jeg derfor vælge forskellige Veie. Jeg vil korteligen giennemgaae deres Lære om Gud, Verdens Skabelse, Forsynet, Mennesket og deres vigtigste Lærdomme i Moralén, hvorved Læseren tillige faaer en kort Udsigt over den stoiske Philosophie. Jeg vil ved at vise, hvad de nyere Stoikere have lært, sammenligne det, deels med de Fragmenter, som man endnu haver af de Gamle, deels med andre Philosopher, som levede for Christi Tid. Jeg vil vise, at de have lært adskilligt,

1) in *Apologia Socratis*, pag. 364. Edit. Ficini.

som de Christne ikke have, og adskilligt, som strider mod de Christnes Lære.

De nyere Stoikeres Lære om Gud.

De nyere Stoikere havde adskillige Meninger om Gud, som de Christne ikke have, og, som gandske stride mod de Christnes Lære. Saaledes statuerede Stoikerne tvende Principer til alle Ting, nemlig det virkende og det lidende. Det lidende var Materien; det virkende var i Materien; og dette kaldte de Fornuften og Gud. Dette var de gamle Stoikeres Lære, som man seer af *Diogenes Laertius* (m); og den samme Lære finder man ogsaa hos de nyere. *Seneca* siger, at alle Ting bestaae af Aarsag og Materie. Aarsagen kalder han Fornuften, som danner Materien; og i det følgende siger han, at alle Ting bestaae af Materie og af Gud (n). Denne Lære er ubekendt for de Christne.

Hvad Gudommens Natur angaaer, troede Stoikerne, blandt hvilke *Posidonius*, at Gud var en fornuftig Aand og af Ildens Natur (o). Denne Mening om Guddommen havde alle, baade de ældre og nyere Stoikere. Hos dem alle var Gud en fin ætherisk Ild (p). Men denne Meening om Gud havde de dog ikke af de Christne.

Stoikerne ansaae ogsaa Gud for at være Verdens almindelige Siel, hvilken igiennemtrængde, opholdt og bestyrede alle Ting.

m) *in vita Zenonis*, lib. 7. pag. 519. Edit. Stephani.

n) *Epist* 65.

o) *Stobai Eclogæ physica cap.* 1.

p) *Diogenes Laertius*, lib. 7. *Segm.* 148. 138. 139.

Gud var det samme i Verden, som Sielen i Legemet; og Materien eller Verden var det samme for Gud, som Legemet er for Sielen (q). Gud og Materie udgiorde hos dem det Hele, ligesom Siel og Legeme forenede udgiøre et heelt Menneske. Derfor siger *Antonin*: betragt stedse Verden som et Dyr, der bestaaer af een Substants og een Siel (r). Denne Lære kiendte de Christne ikke heller.

Vi see af disse anførte trende Døgmer, som ere tilfælles baade for de nyere og ældre Stoikere, at, om hine end havde læst de Christnes Skrifter, de dog ikke have bekymret sig meget om deres Lærdomme, men ere gaaene deres egen Gang, og have fulgt deres egen Maade at philosophere paa. Men, som de i deres Lære om Guddommen havde Meninger forskiellige fra de Christnes, saa havde de og mange sunde Begreber om Gud, som gandske stemme overeens med de Christnes Lære; men havde de derfor disse sundere Begreber af de Christnes Skrifter? Dette ville vi undersøge.

De nyere Stoikere antage ikkun en eneste Gud. De tale vel om Gud ligesaa ofte i Flertallet, som i Enkeltallet. Men enten er dette kun en Følge af den almindelige Talebrug, hvilken de ikke vilde forlade; eller de frygtede for, ved at tale bestandigen om Gud i Enkeltallet, at støde den Eenfoldige, som antog flere Guder. Maaskee de frygtede endog for at forsee sig mod Statens Love, og at paadrage sig den Mistanke, at de forkastede Statens Guder. Men, hvad Aarsagen end haver været, hvorfor de saa

q) *Seneca Epist. 65.*

r) *lib. 4. §. 40.*

ofte taledede om Gud i Flertallet; er det dog upaatvivleligt, at de ikkun antogee een eneste Gud. *Antonin* siger udtrykkeligen: af alle Ting er der ikkun een Verden, og een Gud i alle Ting (s). Men, er denne Lære da laant af de Christne? Den som er lidet bekiendt med Stoikernes Philosophie, maa vide, at ogsaa deres Formand *Zeno* lærde det samme, og han kiendte ikke de Christnes Skrifter. *Diogenes Laertius* siger: han haver lært, at der var een Gud, at han var Sielen og Skiæbnen og Jupiter og blev benævnet med mange andre Navne (t). Stoikerne antogee vel ogsaa Dæmoner; men, disse vare ligesaa lidet Guder, som de Christnes Engle. De vare, efter ommældte *Diogenes's* Sigende, Væsener, som havde en Medfølelse for Menneskerne, og Tilsyn med de menneskelige Ting (u), og dette var de gamle Stoikeres Lære; de havde altsaa ikke faaet den af de Christne.

Som Stoikerne antogee een eneste Gud, saa tillagde de ham og alle de samme guddommelige Egenskaber, som de Christne. De lærde, at Gud er evig, og dette var de gamle Stoikeres Lære. Baade *Zeno*, *Cleanthes*, *Chrysippus* og *Posidonius* lærde, at Gud var evig, og et udødeligt Væsen (x). De lærde, at Gud var allestedsnærværende. *Seneca* siger: hvorhen du vender dig, vil du see Gud. Intet er tomt for ham; han opfylder sin Gierning (y). Det

s) *lib. 7. §. 9.*

t) *in vita Zenonis lib. 7. pag. 520. Edit. Stephani.*

u) *loc. cit. pag. 530.*

x) *Diogenes Laertius loc. cit. pag. 519. 527 Edit. Stephani.*

y) *de beneficiis lib. 4. cap. 8.*

samme lærer *Antonin*: et Instrument, et Jernredskab, ethvert Redskab er godt beskaffent, siger han, naar det gjør det, hvortil det er dannet; endskiönt den, som dannede det, er der fraværende. Men, inden i de Ting, som Naturen indeholder, er og vedbliver den Kraft, som haver dannet dem (z). Denne Lære om Guds Allestedsnærværelse er langt fra ikke lært af de Christne; den er en nödvendig Følge af denne Stoikernes eiendommelige Lære, om hvilken ovenfor er talet, at Guddommen er et ætherisk ildagtigt Væsen, som udbreder sig over, og gennemtrænger alle Ting; hvorom *Antonin* siger: ikke allene bör din Aande stemme overeens med den Luft, som omgiver dig, men, din Siel bör ogsaa stemme overeens med det forstandige Væsen, som omgiver alle Ting. Thi den forstandige Kraft er allevegne udgydet, og gennemvandrers de Ting, som kunne drage den til sig; ikke mindre end den luftige Kraft, hvilken gennemvandrede Ting, som kunne indaandes (a). Der er vel ingen, som vil ansee disse Forestillinger om Guds Allestedsnærværelse for christelige.

De övrige stoiske Lærdomme om Guds Alvidenhed, Almagt, Viisdom, Godhed, Retfærdighed findes allevegne og saa ofte hos de nyere Stoikere, at jeg anseer det som unödvendigt at anföre de Steder, hvor de findes. Disse höie Tanker om Guddommen have Stoikerne vist ikke först faaet af de Christne. Deres Formand *Zeno* havde allerede saadanne höie Tanker om

z) *lib. 6. §. 40.*

a) *lib. 8. §. 57.*

Guddommen. Gud, siger han, er et udödeligt Væsen, som er fornuftigt, fuldkomment, forstandigt i sin Salighed, som ikke kan modtage noget ondt, som sørger for Verden og de Ting, som ere i Verden, og haver dog ikke nogen menneskelig Skikkelse (b). Men, det var ikke allene *Zeno*; alle gode Philosopher, som levede før Christi Tid, have erkjendt Guddommens uendelige Fuldkommenheder. Allerede *Thales*, Stammefaderen for den Joniske Sect, lærde, efter *Cicero's* Vidnesbyrd, at Menneskerne burde troe, at Guderne saae alle Ting, og, at alle Ting vare fulde af Guderne (c). *Plato* taler ogsaa meget rigtig om det höieste Væsen. Han lærer, at Gud er paa ingen Maade uretfærdig; at han er den allerretfærdigste, og, at ingen er Gud ligere, end et retfærdigt Menneske (d). Han siger: det var ugudeligt at ville troe, Gud var Aarsag til noget Ondt, da han er god. Han lærer, at Gud er uforanderlig, paa den Grund, at, dersom han skulde forandres, det da enten maatte skee af en anden, eller af ham selv. Det første, siger han, er ikke mueligt, thi ingen forandrer det, som er fuldkomment og godt; det sidste kan ikke heller skee, thi skulde Gud forandre sig selv, vilde han derved enten blive bedre eller værre. Det første kan Gud ikke blive, og det sidste kan han ikke ville (e). Han paastaaer, at det allene kan tilkomme Gud at kaldes viis (f). Han lærer,

b) *Diogenes Laertius in vita Zenonis. lib. 7. pag. 527. Edit. Stephani.*

c) *Cic. de legibus lib. 2. Sect. 26.*

d) *in Theateto, pag. 129. Edit. Ficini.*

e) *de republica lib. 2. pag. 606.*

f) *in Phædro. pag. 12. 43.*

at Gud veed, seer og hörer alle Ting, og at intet kan undflye ham, som fornemmes enten med Sandserne eller med Forstanden (g). Saaledes have Philosopherne tænkt om Gud, förend der vare Christne til; hvorfor skulde Stoikerne da just have faaet saadanne Begreber af de Christne? Kunde de ikke öse disse Sandheder af den samme Kilde, som *Plato* og andre, nemlig af Fornuftten?

De nyere Stoikers Lære om Verdens Skabelse.

I de nyere Stoikers Lære om Verdens Skabelse findes der nogle Meninger, som de Christne ikke have, og som fölgelig ikke ere laante af dem, og nogle, som de have tilfælles med de Christne.

Til de förste henhörer den Mening, at Verden er skabt eller dannet af en evig Materie. Af denne Mening vare alle Hedskabets Vise; samme Mening havde Stoikerne. Derfor siger *Antonin*: noget bliver ikke til af intet, ligesom det ikke heller bliver til intet (h). Denne Lære strider gandske mod de Christnes Lære.

Stoikerne paastode, at der var Ondt, nemlig physisk Ondt i Verden, som Gud selv ikke kunde forhindre. Dette haver *Antonin* lært: Gud, siger han, haver, nemlig i Henseende til de onde Ting i Verden, hverken uden eller med Vidende

g) *de legibus lib. 10 pag. 955.*

h) *lib. 4. §. 4.*

begaæet en Skiödeslöshed, da han ikke kan forebygge eller rette disse Ting (i). Grunden til denne Mening laae i den ovenanførte Lære, at Gud haver dannet Verden af en evig Materie, hvilken Gud altsaa ikke havde frembragt. Heraf fulgde, at Gud maatte benytte sig af Materien, som den var, med alle dens Mangler og Ufuldkommenheder. Derfor ligner *Seneca* Gud med en Kunstner, af hvilken mange Ting maae slet dannes; ikke fordi Kunsten har forladt ham, men, fordi det, hvorpaa han över sin Kunst, ofte er ulydigt mod Kunsten (k). Men disse Meninger antog de Christne ikke.

Derimod vare Stoikerne i andre Meninger gandske overensstemmende med de Christnes Lære. De lærde, at Gud havde skabt, eller indrettet Verden, som den er. Men denne Lære havde de ikke af de Christne, men af deres Formand *Zeno*: hvilket man seer af flere Steder hos *Diogenes Laertius* (l).

De lærde, at Verden er indrettet med Viisdom og Godhed. *Antonin* siger: enten er Verden indrettet med Orden, eller den er en sammenblandet Masse. Vel ere i den mange Ting sammendyngede; men dog er der Orden m). *Seneca* siger: hvad Aarsag havde Gud til at danne Verden? Han er god. Den Gode kan ikke hade noget Godt. Han dannede derfor den bedste

i) *lib. 2. §. 11.*

k) *Natural. Quest. in Prefat.*

l) *in vita Zenonis lib. 7. pag. 519. 520. 528. Edit. Stephani.*

m) *lib. 4. §. 27.*

Verden, aaavidt den kunde blive det *n*). Det sidste Udtryk sigter til den ovenfor anførte stoiske Lære, at Verden er skabt af en evig Materie; og, at Gud derfor ikke kunde skabe Verden bedre, end Materien tillod det, af hvilken han dannede den. Denne Lære, at Verden er skabt med Viisdom og Godhed, have de nyere Stoikere ikke af de Christne. Den er ældre end Christendommen. Efter *Cicero's* Beretning haver *Zeno* lært, at Guddommen var fornemmeligen beskæftiget med disse tre Ting: først, at Verden kunde være beqvem til at vedblive; for det andet, at den ikke skulde mangle noget; og for det tredie, at der i den kunde være den fuldkomneste Skiönhed. (*o*).

Endeligen lærde Stoikerne, at Jorden skulde engang forgaae ved Vand og Ild. Dette see vi af *Seneca's* Trösteskrivelse til *Marcia*, og af flere Steder hos denne Philosoph (*p*), at Verden engang skal forgaae ved Vand; det lærer Skriften ikke: og, at den skal forgaae ved Ild, det lærde de ældre Stoikere ogsaa, baade *Chrysippus* og *Cleanthes* efter *Plutarch's* Vidnesbyrd (*q*). Følgelig havde de nyere Stoikere ikke heller denne Lære af de Christne. Desuden var, som man seer af *Cicero* (*r*), denne Lære gængs

n) *Epist.* 65.

o) *de nat. Deor. lib. 2. Sect. 58. Edit. Lambini.*

p) *Consolatio ad Marciam cap. 26. Natural. Quæst. lib. 3. cap. 28. seq.*

q) *de Stoicorum Repugnantiis pag. 1051 adversus Stoicos pag. 1075. Edit. Lutet. Paris.*

r) *de Nat. deorum lib. 2. Sect. 118. Edit. Lambini.*

hos adskillige andre Philosopher; og i mine Historisk-philosophiske Undersøgelser over de ældste Folkeslægters religiøse og philosophiske Meninger haver jeg beviist, at denne Mening om Verdens Undergang ved Ild var almindelig baade hos de gamle Perser, Chal-dæere og Indianere (s).

De nyere Stoikeres Lære om Forsynet.

Stoikerne have ogsaa her en Lære, som de Christne ikke have, nemlig Læren om Skiæbnen.

Denne Lære havde *Zeno* forplantet til *Chrysippus*, *Posidonius*, og flere indtil de nyere Stoikere (t), hvilke alle antog den. Hvadsomhelst der møder dig, siger *Atonin*, det er fra Evighed forud beredet dig. Baade din Tilværelse, og hvad der hændes dig, er fra Evighed indflettet i Aarsagernes Kiæde (u); men til denne Kiæde af Aarsager var Gud, efter *Seneca's* Lære. den første Aarsag, og af den vare alle de andre afhængige (x), Efter hans Lære gaar nu alle Ting efter en vis og evig Lov. Den ene Aarsag hænger af den anden. Tingenes lange Række slæber alle offentlige og private Sager efter sig. Engang er det fastsat, hvad enten vi skulle have Glæde eller Bedrøvelse. Han lærer, at disse Skiæbner ere uforanderlige; at Gud vel haver bestemt Skiæbnen, men nu selv følger den; at han engang har befaler, men nu ogsaa selv adlyder y). Dette Udtryk, rigtigheden

s) pag. 190. 268. 355.

t) *Diogenes Laertius lib. 7. pag. 529. Edit Stephani.*

u) *lib. 10. §. 5.*

x) *de beneficiis lib. 4. cap. 7.*

forklaret, haver intet urimeligt i sig. *Seneca's* Mening kan ikke være nogen anden end denne: at Gud ikke haver besluttet andet, end det, som er det viseste og det bedste; hyoraf nödvendigen følger, at han ikke kan forandre sine Beslutninger, da han allerider maa ville det viseste og det bedste. Derom var *Antonin* ogsaa overbeviist: derfor siger han, at i Henseende til de Ting, som ved det Heles Sammenhæng ere besluttede over den retskafne Mand, er han overbeviist, at de ere gode; thi det Lod, som er Enhver tildeelt, passer sig baade for det Hele og gavner ham (z).

Denne Lære om Skiæbnen, naar man kun vil forstaae den, strider vel ikke mod de Christnes Lære; men de Christne have den dog ikke. Derimod tale Stoikerne, ligesom de Christne, om et Forsyn, eller om Gud, som den, der bestyrer Verden og Tingenes Gang i Verden. Men i denne Lære afvige dog de fleste fra de Christne. De fleste Stoikere antog kun et almindeligt, og negtede et besönderligt Forsyn. Den almindeligste Mening vare denne, at Forsynet ikkun bekymrede sig om det Heles Vedligeholdelse; og at der vare mange Ting i Verden, med hvilke Forsynet havde intet at giöre. *Cicero* siger, at Stoikerne i Almindelighed ikke have troet, at Guds Forsyn vaagede over alle Ting (a). Og, paa et andet Sted siger han: de lærde vel, at Gud sörgede ikke allene for den hele Menneske-

y) *de Providentia cap. 5.*

z) *lib. 3. §. 4.*

a) *de Nat. deorum lib. 3. Sect. 93.*

slægt i Almindelighed; men og for ethvert Menneske i Særdelshed; dog paastode de tillige, at han ikkun bekymrede sig om det Store og Vigtige, men ikke om Smaating (*b*). *Seneca* haver ikke heller gandske antaget et besönderligt Forsyn, som vaagede over enhver enkelt Deel af det Hele. Man bör vide, siger han, at det er Gud, som regierer over Verden, som bestyrer alle Ting med sin Kraft, som beskytter den menneskelige Slægt, og undertiden sørger for enkelte Mennesker (*c*).

I denne Lære afvige Stoikerne gandske fra de Christnes Lære. Men, der gives andre af de nyere Stoikere, som antog en besönderlig Forsorg; og skulde disse da ikke have faaet denne sundere Lærdom af de Christne? Dette vil jeg korteligen undersøge. Baade *Antonin* og *Epictet* antog et besönderligt Forsyn, som udstrakke sig over enhver enkelt Deel af det Hele, og over ethvert enkelt Menneske i Særdelshed. *Antonin* siger: ligesom man siger, at *Æsculap* (Lægen) har forordnet een at ride, eller at bruge koldt Bad; eller at gaae med bare Födder; saaledes siges og dette, at Alnaturen (Gud) har forordnet een Sygdom eller Lemlæstelse, eller Tab, eller andet deslige. Det som hændes enhver, er nogenlunde anordnet saaledes for ham, som det var overeensstemmende med Skiæbnen. Han beskikkede ikke nogen dette, med mindre det var gavnligt for det Hele. Det som hændes dig, bör være dig kiært; fordi det er hændet dig, forordnet dig, og paa en vis Maade henhörer til dig, som

b) *loc. cit. lib. 2. Sect. 164. 167.*

c) *Epist. 95.*

noget, der fra Begyndelsen er besluttet over dig ved en Sammenkiødning af langt bortliggende Aarsager (d).

Det synes dog paa et andet Sted, som at *Antonin* ikke haver været fuldkommen fast i den Overbeviisning om et Forsyn, som udstrækker sig over ethvert enkelt Menneske især. Dersom Gud, siger han, haver sørget for mig, og for de Ting, som bör hændes mig, saa haver han sørget vel; thi det er ikke let at tænke sig en Gud uden Overlæg. Af hvad Aarsag skulde han tilskyndes at tilføie mig noget Ondt? Thi hvad Fordeel vilde deraf tilflyde ham eller Almeenvæsenet, for hvilket han fornemmeligen bærer Omsorg. Men haver han ikke sørget for mig især, saa haver han dog i Sandhed sørget for Almeenvæsenet; og hvad der hændes mig som en Følge deraf, bör jeg modtage og være fornøiet med (e).

Men om *Antonin* end er uvis og vaklende i denne Lære om Forsynet; er *Epictet* gandske bestemt i sin Mening om et besynderligt Forsyn. Han lærer, at Gud ikke forsømmer endog de mindste Ting, og paa samme Sted siger han: intet Menneske er faderløst; men Gud er den Fader, som sørger stedse for alle (f). Han lærer, at Gud bestyrer alle Ting retteligen, at han ikke forsømmer de menneskelige Ting; og at intet Ondt

d) *lib. 5. §. 8.*

e) *lib. 6. §. 44.*

f) *Dissertat. lib. 3. cap. 24.*

möder en god Mand, hvad enten han lever eller döer (g). Men fordi *Antonin*, skiöndt tvivlende, haver været meest tilbøielig at antage et besynderligt Forsyn, og fordi *Epictet* gandske bestemt haver antaget samme; følger deraf, at de have faaet denne renere Lære af de Christne? Vel skal, efter *Diogenes Laertius*, *Zeno* have lært: at Guds Forsyn bestyrede Verden og de Ting, som ere i Verden (h); men deraf tör jeg ikke drage den sikke Slutning, at han haver lært et Forsyn, som udstrakke sig til alle enkelte Ting. Men andre af Hedenskabets Vise havde denne Lære för Christi Tid. Saaledes lærde *Pythagoras*, at Forsynet bar Omsorg for Menneskerne, og at Skiæbnen bestyrede saavel alle Ting, som enhver Ting især (i). Ligeledes lærde *Plato*, at Forsynet vaager ikke allene over de store og vigtige, men endog over Smaating, ligesom store Ting i en Stat ikke kunne vel bestyres, naar de mindre Ting forsömmes (k). Han lærer, at Forsynet bestyrer alle Ting til det Heles Vel; og at det Hele ikke er for os, men at enhver af os er for det Hele, da vi ere Dele af det Hele (l). Men om det end er saa, at de ældre Stoikere ikke have havt denne Lære om et besynderligt Forsyn; er det da ikke mere rimeligt, at de Nyere have faaet denne Lære af *Plato's* Skrifter, end af de Christnes hellige Böger? Thi at de have læst hine, er upaatvivleligt; at de have læst disse, er uvist og ubeviisligt.

g) *loc. cit. lib. 3. cap. 26.*

h) *lib. 7. pag. 528. Edit. Stephani.*

i) *Diogenes Laertius lib. 8. Segm. 27.*

k) *de legibus lib. 10. pag. 956. Edit. Ficini.*

l) *loc. cit. pag. 957.*

De nyere Stoikers Lære om Mennesket.

Her findes atter nogle Meninger, som de Christne ikke have; og nogle, som stemme overeens med de Christnes Lærdomme.

De lære ikke, hvad de Christne lære, at hele Menneskeslægten nedstiger fra een Stammefader. De lære vel, som de Christne, at alle Mennesker ere beslægtede; men i en gandske anden Mening, end den, de Christne bruge dette Udtryk i. De Christne ansee alle Mennesker for beslægtede, fordi de alle ved Födselen nedstamme fra den samme almindelige Fader. Stoikerne sige, at alle ere beslægtede, fordi Alles Sieler ere Dele af den samme almindelige Verdens Siel. Derfor siger *Antonin*: du haver glemt, hvilket Slægtskab der er imellem enkelt Menneske og den hele Menneskeslægt; vel ikke Blods eller Födsels, men Siels Fællesskab. Du haver ogsaa glemt dette, at ethvert Menneskes Siel er Gud, og er udfloet fra ham (*m*). Derfor have Stoikerne ikke heller, som de Christne, grundet deres Lære om Sagtmodighed mod vore Fornærmere paa den Lære, at vi alle ere Brödre og Börn af den samme Stamfader; men paa den Mening om Alles Deelagtighed i den samme almindelige Verdens Siel. Denne Bevæggrund til indbyrdes Sagtmodighed finde vi hos *Antonin*: jeg kiender, siger han, den Feilendes Natur, og veed, at han er beslægtet med mig; om ikke i Henseende til Födselen, saa dog i Henseende til Sielen, den Deel, som han tilligemed mig haver faaet af Guddommen (*n*).

m) *lib.* 12. §. 26.

n) *lib.* 2. §. 1.

Ommældte Lære, at Sielen er en Deel af Guddommen, og en Udflydelse af den, er tilfælles for alle Stoikerne. Denne Lære finder man baade hos *Seneca* og *Epictet*. Den sidste siger: du er et Stykke af Gud. Du haver en Deel af ham i dig; hvorfor erkender du da ikke din høie Herkomst? Hvorfor veed du ikke, hvorfra du er kommen (o)? Og, da Guddommen, som ovenfor er viist, var efter Stoikernes Mening af en ildagtig Natur; flød deraf naturligviis den Lære, at Menneskesielen, som en Deel af Guddommen, ogsaa var af en ildagtig Natur. Af denne Mening var *Zeno*, som vi lære af *Cicero* (p); og denne Mening vedligeholdte sig hos alle hans Tilhængere. Men disse Meninger om Menneskesielen og dens Natur ere saa lidet christelige, at de endog stride tværtimod de Christnes Lære.

Det samme gjelder om Stoikernes Lære om Sielens Udødelighed. Stoikerne troede ikke, at Sielen forgik. Det stred mod deres Lære, at Noget kunde blive til af intet, og at Noget kunde blive til intet. Men fordi de ikke troede, at Sielen forgik; deraf følger ikke, at de troede, den var udødelig. De ældre Stoikere troede, for største Delen, et Liv efter dette. Efter *Laetantii* Beretning skal deres Formand *Zeno* have troet det (q); det samme troede *Cleanthes* (r); og nogle af de ældre Stoikere meende, at de Vises Sieler allene vare udødelige, men de

o) *Dissertat. lib. 2. cap. 8.*

p) *Tuscul. Quæst. lib. 1. Sect. 19. Edit. Lambini.*

q) *de vita beata lib. 7. cap. 7.*

r) *Diogenes Laertius lib. 7. Segm. 156. 157.*

Vankundiges Siel ikke (s). Ogsaa blandt dem var *Chrysippus* (t). De nyere Stoikere derimod bestemte i dette Stykke inter med Uished. Deri vare de alle enige, at Sielen ikke forgik; men at den i det mindste, om den end ikke var udödelig, gik over til Verdens almindelige Siel, af hvilken den var en Deel, og forenede sig igien med den. Om den var udödelig eller ikke, derom vare de uvisse. *Antonin* siger: dersom du kommer ind i et andet Liv, er endog der intet tomt for Gud; og dersom du sættes i en föleslös Tilstand, skal du ikke længere fængsles af Smerte og Lyst, og ikke tiene dette Kar, hvilket er saameget ringere, som det, der tjener det, er ypperligere (u). *Seneca* yttrer den samme Uished: enten, siger han, udlades Sielen i et bedre Liv; eller den blandes igien med sin Natur, og vender tilbage til det Hele (x). Og paa et andet Sted siger han: enten fortærer Döden os, eller den udlader os. Udlades vi; forestaaer os noget Bedre, naar Byrden er aflagt. Fortæres vi; forestaaer os intet; baade det Gode og det Onde er ophævet (y). Denne Uished om Sielens Udödelighed var saaledes større hos de nyere, end hos de ældre Stoikere. Denne Uished kan de dog ikke have faaet ved at læse de Christnes Skrifter.

Men, som Stoikerne i deres Lære om Mennesket have Meninger, som de Christne ikke have, og som stride mod

s) *Plutarchus de placitis philos. lib. 4. cap. 7.*

t) *Diogenes Laerrius loc. cit.*

u) *lib. 3. § 3.*

x) *Epist. 74.*

y) *Epist. 24.*

de Christnes Lære; have de, paa den anden Side, tvende Lærdomme, som gandske stemme overeens med de Christnes Lære.

Den første Lærdom er denne, 'at Mennesket er skabt af Gud. *Seneca* siger, at vi ere en Deel af Guds Gierning; og at Mennesket ikke er et iilfærdigt Verk, som er giort uden Overlæg (z). Og paa et andet Sted siger han: alle Mennesker, naar man gaar tilbage til deres første Oprindelse, ere af Gud (a). I dette Stykke tænkte Stoikerne sundere end mange andre af de gamle Philosopher; fornemmeligen de, som bekiendte sig til *Democrit's* Skole. Men havde de nyere Stoikere derfor denne sundere Lære af de Christne? Af *Diogenes Laertius* seer man, at deres Formand *Zeno* haver lært det samme. Efter ham haver *Zeno* lært, at Gud haver dannet det Hele, og at han er alle Tings Fader (b). Men haver Gud dannet det Hele, og er alle Tings Fader; maa Gud, efter hans Lære, ogsaa have dannet Menneskerne. *Cicero*, som levede for Christi Tid, og altsaa allene kan tale om de ældre Stoikere, siger om dem, at de have lært, at Menneskerne vare dannede af Gud af Jord; og at hverken Lemmernes Skikkelse og Sted paa Legemet, eller Sielens Evner kunde saaledes dannes af en Hændelse (c). Det er altsaa upaatvivleligt, at Stoikerne havde denne Lære længe førend de kiendte de Christne.

z) *de beneficiis lib. 6. cap. 23.*

a) *Epist. 44.*

b) *in vita Zenonis lib. 7. pag. 528.*

c) *de Nat Deorum lib. 2. Sect. 140. 153. 154.*

Det samme gielder om den anden Lærdom. De lærde nemlig, ligesom de Christne, at Mennesket bestaaer af tvende væsentlige Dele, af Siel og Legeme. Jeg bestaaer, siger *Antonin*, af en aarsagende Kraft og en material Substants (*d*). Ved denne Lære adskilte Stoikerne sig fra adskillige andre Philosopher, hvilke tillagde Mennesket to Siele, en fornuftig og en sandselig Siel; og af denne Mening synes endog *Plato* at have været. Men hvorledes beviser man, at Stoikerne have faaet denne sundere Lærdom af de Christne? Denne Mening finder man jo endog hos de raae Mennesker. Den er ikke allene ældre end Christendommen; den er ældre end Philosophien. Det er først ved Philosophiens Grublerier, at nogle ere faldne paa den Tanke, at Mennesket haver to; og andre, at det haver tre Siele. *Antonin* taler vel et andet Sted om tre Dele, hvoraf Mennesket bestaaer, nemlig Legeme, Aand og Siel (*e*); men lader man *Antonin* forklare sig selv; seer man med Vished, at han hverken haver antaget meer end een Siel; ikke heller haver, som nogle mene, taget denne Lære af *Paulus*, som ogsaa taler om Legem, Siel og Aand; thi *Antonin* og *Paulus* forstaae ved det Udtryk Aand ganske forskiellige Ting. Ved Aand forstaaer *Antonin* Menneskets Aande eller den Kraft, ved hvilken Mennesket og Dyret aande. Dette seer man tydeligen paa et andet Sted, hvor han forklarer sig saaledes: det som jeg er, bestaaer af Kiöd, og af et aandeligt og et herskende Væsen. Foragt denne lille Kiödmasse, som om du nu skulde döe. Den bestaaer

d) *lib. 5. §. 13.*

e) *lib. 12. §. 3.*

af Blod og Been, og et vævet Net af Sener, Aarer og Pulsaarer. Betragt ogsaa Aanden, hvad den er; en Luft er den; og altid er den ikke den samme, men hver Time udaandes og indaandes den igien. Den tredie Deel er den herskende. Tab derfor ikke Fornuften (f). Ved den herskende Deel af Mennesket forstaaer han den fornuftige Siel; under hvilken Benævnelse Sielen ofte forekommer hos denne Philosoph. Og, at han ved Aand forstaaer Menneskets Aande, ved hvilken Livet vedligeholdes, det siger han tydeligen; hvorfor Ordet maaskee bedre kunde oversættes ved Livskraft. Man haver altsaa ogsaa her ladet sig bedrage af Lyden, naar man troer, at *Antonin* haver faaet en ny Lære af de Christnes Skrifter. *Antonin* bruger vel et Ord, som *Paulus* haver; men Meningen er langt fra ikke den samme.

Jeg haver saaledes gennemgaaet de vigtigste Lærdomme i de nyere Stoikeres speculative Philosophie, og, som jeg haaber, tilstrækkeligen viist, hvor liden Grund man haver at formode, at de skulle have laant noget, endog en eneste Mening, af de Christnes Skrifter. Jeg henvender mig nu til deres moralske Philosophie. Her er det, hvor man fornemmeligen troer, at de nyere Stoikere have benyttet sig af de Christnes Skrifter. Og her er det just, hvor man allermindst skulde troe, at Stoikerne have benyttet sig af dem. Thi, er det unegteligt, at de Christnes Aabenbaring, hvad Pligterne angaaer, ikke lærer, eller kan lære andet, end hvad en sund, oplyst Fornuft kan lære; finder jeg ingen Grund, hvorfor de nyere Stoikere, som uneg-

teligen vare tænkende Mænd, skulde tage deres Tilflugt til de Christnes Skrifter. Have de i deres speculative Philosophie ikke laant noget af de Christne, da have de vel mindre gjort det i den moralske. For at bevise dette, vil jeg vise, at de nyere Stoikere antog Lærdomme i Moralen, som gandske stride mod de Christnes; at de have Grundlærdomme i Moralen, som ikke findes i de Christnes Skrifter, skjøndt de, rigtigen forstaaede, ikke stride imod dem; at de vare forskiellige fra de Christne i Henseende til Moralens Grundprinciper; og endeligen vil jeg vise, at deres skiønneste Lærdomme i Moralen ikke ere andre, end saadanne, som andre Philosopher have lært for dem.

I de nyere Stoikers Moral gives der adskillige Lærdomme, som gandske stride mod de Christnes Lære. Saaledes lærde de, at Mennesket af Naturen er godt, og bringer inter medfødt Onde med sig ind i Verden; hvilket gandske strider imod de Christnes Lære om Arvesynden. Du tager Feil, siger *Seneca*, naar du troer, at Lasterne fødes med os; de ere os indgydede. Naturen forener os ikke med nogen Last. Den haver født os ufordærvede og frie (*g*). Det synes vel, at *Seneca* modsiger sig selv, naar han siger paa et andet Sted: Daaren haver alle Laster; men han er ikke af Naturen tilbøielig til alle. Een er tilbøielig til Gierrighed, en anden til Overdaadighed, og en anden til Kaadhed (*h*). Det samme siger han paa et andet Sted: Naturen driver Een til Gierrighed; en anden er hengiven til Vellyst, og en

g) *Epist.* 94.

h) *de beneficiis, lib. 4. cap. 26.*

Vid. Sel. Skr. V Deel, I Hæfte, 1807. G

anden til Viin; eller, om han endnu ikke er hengiven dertil, er han dog saaledes dannet, at hans Character fører ham dertil (*i*). Samme Mening ytrer *Antonin*: Overvei, siger han, at du ogsaa selv begaaer mange Forseelser, og ligner deri andre. Og, afholder du dig fra nogle Forseelser; haver du dog en naturlig Tilbøilighed til at begaae dem (*k*). Det synes heraf, at Stoikerne baade modsige sig selv, og at de ville helde til de Christnes Lære; men ingen af Delene. Naar de lære, at Mennesket fødes ufordærvet; tænke de allene paa Menneskets fornuftige Siel: da den, efter deres Lære, var en Deel af Guddommen; kunde de naturligviis ikke antage noget moralsk Ondt ved den. Den naturlige Tilbøielighed til Ondt, som de antage hos Mennesket, havde allene sin Grund i Legemet. Men saadan medfødt Tilbøielighed til Last var endnu ikke Last selv; den var kun et Anlæg til Last. Denne Lære strider altsaa gandske mod de Christnes, hvilke paastaae, at baade Siel og Legeme ere af Naturen fordærvede.

Stoikerne lærde, at Menneskerne synde allene af urigtige Meninger om det Gode og det Onde, af Uvidenhed og imod deres Villie. Men denne Mening tilstaae de christelige Moralister ikke; og dette var dog *Antonins* Lære: Siig om Morgenen til dig selv, siger han, jeg vil maaskee træffe paa et næseviist, utaknemmeligt, spottende, svigefuldt, misundeligt, uselskabeligt Menneske. Alle disse Feil have de faaet ved Uvidenhed om det

i) *loc. cit. cap. 27.*

k) *lib. II. §. 18.*

Gode og det Onde (l). Og paa et andet Sted siger han: Om Menneskerne handle ret, bör du ikke være fortrydelig derover; og handle de ikke ret, saa handle de aabenbarligen imod deres Villie og Vidende (m). Jeg kunde endnu, om det var nödvendigt, anföre flere Beviser for denne Mening baade af *Seneca* og *Epictet*. Men jeg kan ikke anföre een eneste christelig Moralist, som antager den, i det mindste ikke uden mange Undtagelser og nöiagtige Bestemmelser. Den synes ikke heller at kunne bestaae med daglig Erfaring.

Stoikerne lære, at Kilden til Dyden er i Mennesket selv. *Antonin* siger: Skue ind i dig selv. Inden i dig er Kilden til det Gode; og den kan altid fremqvælde, dersom du altid graver (n). *Seneca* lærer det samme. Det er let, siger han, at giöre Tilhörerne begierlige efter det, som er ret; thi Naturen haver nedlagt hos alle en Grundvold og en Sæd til Dyden. Vi ere alle fødte til alt dette. Naar een sætter os i Bevægelse; vækkes de gode Egenskaber i Sielen, hvilke vare ligesom neddyssede (o). Paa et andet Sted siger han: En guddommelig Sæd (den fornuftige Siel) er udbredt i de menneskelige Legemer. Dersom en god Dyrker modtager den, udspirer den lig sin Oprindelse; men faar den en slet Dyrker, bliver den som en ufrugtbar og moset Jord, der frembringer Skarn i Steden for

l) *lib. 2. §. 1.*

m) *lib. 11. §. 18.*

n) *lib. 7. §. 59.*

o) *Epist. 108.*

Frugter (p). Denne Mening er gandske modsat de Christnes. Efter deres Lære er Kilden til Lasten i Mennesket, men ikke kilden til Dyden.

Stoikerne tale vel om en guddommelig middelbar Medvirkning til Dydens Befordring, og herom tales baade hos *Antonin* og *Epictet* (q). Denne Lære findes og hos Philosopherne af andre Skoler. Saaledes lærer *Pythagoræeren Sextus*, at Gud ledsager Menneskerne i deres gode Handlinger, og, at man bör ansee Gud som Aarsagen til alt det Gode, man giör (r). Saaledes lærer *Hierocles*, at det staaer til os at vælge det Gode, eftersom Gud har givet os en fri Villie; men, at vi behöve hans Hielp for at udföre det Gode, som vi vælge (s). Men ikke desto mindre er det en Grundsætning i Stoikernes Moral, at det staaer i Menneskets egen Magt, at udrödde sit moralske Onde, og at öve den sande Dyd. Hvo haver sagt dig, siger *Antonin*, at Gud ikke ogsaa er behielpelig i de Ting, som staae i vor Magt (t). Vi see, at skiönt *Antonin*, som ovenanföerte Philosopher og andre, antog en vis guddommelig Indflydelse paa Menneskets Moralitet; paastod han dog, at den stod gandske i Menneskets egen Magt. Udröd Indbildningerne, siger han, og siig stedse til dig selv: det staaer nu i min Magt, at der er

p) *Epist.* 73.

q) *Antonin. lib. 1. §. 17. Epicteti Dissertat. lib. 2. cap. 16.*

r) *Sententia pag. 648 inter opuscula mythologica, physica et ethica*

s) *Comment. in aurea carmina pag. 172. seq.*

t) *lib. 9. §. 41.*

ingen Ondskab i denne Siel, ingen Begierlighed, og aldeles ingen Uro (u). *Epictet* maa have været af samme Mening, da han siger: Nogle Ting staae i vor Magt; andre Ting staae ikke i vor Magt. I vor Magt staae Meninger, Drifter, Begierlighed og Afsky, og med eet Ord, hvad der er vore egne Gierninger (x). Saaledes lærde ogsaa *Seneca*: Vore Sygdomme, siger han, ere lægelige; Naturen selv hielper os, naar vi ikkun ville forbedres (y). Han troer, at ingen Sindsbevægelse er saa voldsom og heftig, at den jo kan gandske undertvinges, naar man ikkun selv vil. Sielen, siger han, kan opnaae alt hvad den paalægger sig selv (z). Denne Lære strider gandske mod den, som findes i de Christnes hellige Bøger.

Stoikerne lære, at det vel er høist vanskeligt, men dog ikke gandske umueligt her neden, at opnaae en fuldkommen Dyd. De troe ogsaa, at nogle virkeligen have opnaaet den, og blandt andre, en *Socrates*, en *Cato*. *Seneca* mener det samme om Philosophen *Stilpon*, og siger i Anledning af ham: Du kan altsaa ikke sige, som du pleier, at der intet Steds findes en viis Mand, som vi forestille os ham (a). Vi opdigte ikke en tom Hæder for den menneskelige Forstand; ikke heller giøre vi os et overdrevent Billede af en Ting, som ikke er til: men et saadant, som vi beskrive, have vi fremstillet, og skulle fremdeles

u) *lib* 8. §. 31.

x) *Enchiridion cap.* 1. §. 1.

y) *de ira lib.* 2. *cap.* 13.

z) *loc. cit. cap.* 12.

a) Ved en viis Mand forstode Stoikerne en fuldkommen dydig Mand.

fremstille det. Sielden og i store Mellemrum af Menneskealdere findes maaskee saadan en Mand; thi store Ting, der overgaae det sædvanlige og almindelige Maal, frembringes jo ikke heller ofte (b). At de Christne gandske negte saadan en høi Ideals Virkeliggjørelse i denne Verden, er enhver bekiendt.

Stoikerne lære, at Tilbagefald fra Dyden ikke haver Sted, eller at Dyden ikke kan tabes. Dette lærde *Cleanthes*, som man seer af *Diogenes Laertius* (c). Dette lærde *Seneca*: Med saa meget større Mod, siger han, bör vi gaae frem til vor Forbedring, fordi dette Godes Besiddelse er varig, naar det engang er skienket os. Dyden tabes ikke (d). De lære, at alle Dyder og Laster ere lige. Dette lærde *Zeno* og *Chrysippus*, som man seer af *Plutarch* (e). Dette lærde *Seneca* ogsaa, som man seer af flere Steder (f). De lærde endeligen, at Dyden, naar den havde naaet sin Höide, hverken kunde tiltage eller aftage: hvilket man ligeledes seer af flere Steder hos *Seneca* (g). Alle disse Meninger stride gandske mod de Christnes Lære.

Endeligen have Stoikerne, saavel de ældre, som nyere, endog i den Lære om Pligterne, især tvende Meninger, hvilke

b) *de constantia sapientis cap. 7.*

c) *in vita Zenonis lib. 7. pag 514.*

d) *Epist. 50.*

e) *de Stoicorum Repugnantiiis pag. 1038.*

f) *Epist. 66.*

g) *Epist. 66. Epist. 79.*

aldeles ikke kunne bestaae med de Christnes Lære. Den første, at Selvmord under visse Betingelser er tilladelig. Denne Lære er saa almindelig, og findes paa saa mange Steder baade hos *Antonin*, *Seneca* og *Epictet*, at Beviser herfor ere overflødige. Hvo kiender ikke denne stoiske Sentents: *Døren er aaben, gaae ud*. Den anden Mening er denne, at den Vise ikke bör føle Medlidenhed. Han bör vel af alle Kræfter komme den Elendige til Hielp; men, efter *Senecas* Lære, uden at føle Medlidenhed med hans Elendighed (*h*). Efter *Epictets* Lære tør man vel saa meget føie sig efter den Sorgende, at man sukker med ham; men man bör vogte sig, at man ikke sukker af Hiertet (*i*). *Seneca* siger: De fleste rose Medlidenhed som en Dyd, og kalde den Barmhiertige en god Mand; men denne Barmhiertighed er en Feil i Sielen (*k*). Denne Lære strider ligemeget mod den christne Lære og den menneskelige Naturs gode Følelser. Men Stoikerne, hvis Arbeide gik ud paa at forskaffe Sielen en fuldkommen Rolighed, søgde at udelukke denne, som alle de andre Følelser, af Sielen, hvorved dens Rolighed kunde forstyrres.

Jeg har saaledes viist, at de nyere Stoikere, ligesom de ældre, have adskillige lærdomme i deres Moral, som gandske stride mod de Christnes Lære; men, de have og adskillige, hvilke ikke findes i de Christnes hellige Böger, skiöndt de, rigtigen forstaaede, ikke stride mod dem. Hertil regner jeg følgende, hvilke blandt flere er de vigtigste:

h) *de Clementia lib. 2. cap. 6.*

i) *Enchiridion. cap. 16.*

k) *de Clementia lib. 2. cap. 4.*

Den fornuftige Siel er Menneskets eneste Eiendom, den staaer allene i vor Magt. Epictet lærer, at Gud haver sat det ypperste af alt det, som haver Herredømmet, dette ene i vor Magt; men ikke haver sat de andre Ting i vor Magt. At Gud, da det ikke var mueligt, at sætte vort Legeme og vor Eiendom i vor Magt, haver skienket os en Deel af sig selv (l), hvorved han forstaaer den fornuftige Siel.

Ingen kan skade eller fornærme os. Ondskab, siger Antonin, skader ikke Verden i Almindelighed; ikke heller skader den et andet Menneske i Besönderlighed: den skader allene den, i hvis Magt det stod at befrie sig fra den, saasomt han selv vilde (m). Det samme lærer Epictet: En anden kan ikke skade dig, dersom du ikke selv vil; men da vil du blive beskadiget, naar du mener, at du beskadiges (n).

Man bör ikke dömma om nogen udvortes Ting, at den er et Gode eller et Onde. De Ting, siger Antonin, komme ikke til dig, hvilke forurolige dig, naar du søger og flyer dem; men paa en vis Maade kommer du selv til dem. Lad derfor din Dom om dem hvile; de hvile da ogsaa; og det skal befindes, at du hverken søger eller flyer dem (o).

Det Gode og det Onde beroer allene paa Meninger om Tingene. Antonin siger: Alle Ting bestaae i Meningen, og den

l) Dissert. lib. I. cap. I. §. 7-12.

m) lib. 8. §. 58.

n) Enchiridion. cap. 30.

o) lib. II. §. II.

staaer i din Magt. Bortryd derfor Meningen, naar du vil; og ligesom den haver Havblik, der er seilet om et Forbjerg, skal du finde Alting roligt, og en Bugt fri for Bølger (p).

De Ting, som ikke henhøre til Dyd eller Last, ere ligegyldige, hverken gode eller onde. Saaledes siger *Epictet*: Nogle Ting ere gode, andre ere onde, og andre ligegyldige. De gode Ting ere Dyden, og det, som staaer i Forbindelse med den; de onde Ting ere det modsatte; og de ligegyldige Ting, Rigdom, Sundhed, Ære (q).

Disse faa her anførte Meninger findes ikke i de Christnes hellige Böger; skiondt de ikke stride imod dem, naar man kun rigtigen, efter Stoikernes Mening, vil forklare dem. Men af de Christnes Böger kunne de da ikke være laante, da de ikke findes her. Jeg havde ikke anført dem, naar de ikke havde været hos dem som Grundlærdomme, af hvilke de udlede mange ypperlige Levnetspligter. Jeg vil endnu, förend jeg taler om deres Levnetspligter selv, anföre deres Grundprinciper i deres Moral, i hvilke de ere ganske forskellige fra de christelige Sædelærere.

De ere forskellige i Henseende til den almindelige Grundregel, af hvilken alle Pligter skulde kunne udledes. Hos de Christne er den: *Elsk Gud over alle Ting, og din Næste, som dig selv*, eller den: *Hvad I ville, at Menneskerne skulle giöre mod*

p) *lib. 12. §. 22.*

q) *Dissert. lib. 2. cap. 9.*

Eder, det giøre I mod dem. Hos Stoikerne er det den: *Følg Naturen.* Denne Grundregel for Pligterne haver *Zeno* først opfundet, og den antoges af alle hans Tilhængere; hvilket man seer af *Diogenes Laertius*, hos hvilken denne Grundregel ogsaa forklares (r).

De ere forskellige fra de Christne i Henseende til Pligternes Erkiendelsesgrund. Den er hos de Christne Aabenbaringen, hos Stoikerne Naturen. Gaae frem paa den lige Vei, siger *Antonin*, og følg din egen, og den fælles Natur; begges Vei er den samme (r). Menneskenaturen og Alnaturen, vil han sige, anvise os den samme Vei til gode og dydige Handlinger. Det samme lærer han paa et andet Sted: Hvad er din Kunst, spørger han, ved de Grundsætninger, som handle om det Heles Natur og Menneskets egen Naturindretning (t)?

De ere forskellige fra de Christne i Henseende til Forpligtelsesgrunden. Hos de Christne er den Guds aabenbarede Villie, hos Stoikerne Fornuften. *Zeno* lærde, at de Ting vare Pligt, som Fornuften vilde, man skulde giøre; f. Ex. at ære Forældre, Brødre, Fædreneland; at føie sig efter Venner; og at de Ting stride mod Pligt, hvilke Fornuften ikke vilde, man skulde giøre; f. Ex. det modsatte af hint (u). Saaledes si-

r) *in vita Zenonis lib. 7. pag. 490. Edit. Stephani.*

s) *lib. 5. §. 3.*

t) *lib. 11. §. 5.*

u) *Diogenes Laertius in vita Zenonis lib. 7. pag. 503.*

ger og *Antonin*: Du bör allene göra det, som Fornuften i din herskende og lovgivende Deel indgyder dig til Menneskernes Nytte (x). Efter Stoikernes Lære havde Fornuften allene at byde over Menneskets Handlinger; derfor kalder *Antonin* den, den albestyrende Fornuft (y). Derfor siger *Seneca*, at det er den, som skal afgjøre, hvad der er Godt og Ondt (z). Og Paa et andet Sted siger han, at Fornuften er den överste over alle Ting, og at den selv staaer under ingen (a).

De ere forskellige fra de Christne i Henseende til Opmuntringsgrunden til Pligternes Opfyldelse. Hos de Christne er den Guds Kärlighed og Lön i et andet Liv; Stoikerne derimod forkastede ved Dydens Övelse al Hensyn til egen Fordeel. *Cleantes* lærde, at Dyden skulde öves allene for sin egen Skyld. Hverken Haab eller Frygt, eller nogen udvortes Ting maatte have Indflydelse paa den (b). Denne Lære vedligeholdte sig hos de nyere Stoikere. Alle Dyder, siger *Seneca*, have deres Lön i dem selv; de öves ikke for Belönningens Skyld; Lönnen for en god Handling er at have gjort den (c).

Jeg vil endnu allene tilföie dette, hvori Stoikerne ere forskellige fra de Christne: at de lærde, Dyden var ikkun een,

x) *lib. 4. §. 12.*

y) *lib 4. §. 46.*

z) *Epist. 66.*

a) *Epist. 92.*

b) *Diogenes Laertius lib. 7. pag. 491.*

c) *Epist. 81.*

og at denne ene Dyd delede sig i flere forskellige Grene, nemlig Klogskab, Maadelighed, Retfærdighed, Mandighed (d); og denne Inddeling af Dyden havde de tilfælles med adskillige andre Philosopher (e). Over disse fire Hoveddyder gjør Cicero denne Beskrivelse: Klogskab er en Kundskab om de Ting, som ere gode og onde; Retfærdighed er en Færdighed i at tillægge enhver, hvad han fortjener, saaledes at det almindelige Vel vedligeholdes; Mandighed bestaaer deri, at man efter Overlæg paatager sig Farer og udstaaer Möie; Maadelighed er Fornuftens Herredømme over Lösagtighed og andre uordentlige Sindsbevægelser (f). Denne Inddeling af Dyden kiendte de Christne ikke.

Jeg spørger nu enhver upartisk Læser, hvad Lighed han hidindtil haver fundet imellem Stoikerne og de Christne, hvad deres praktiske Philosophie angaaer? Hvad det er, Stoikerne have laant, eller, som man siger, have stiaalet fra de Christne? Af alt det, jeg hidindtil haver anført af de nyere Stoikere, findes der aldeles intet i de Christnes hellige Böger. Men de have maaskee benyttet sig af de Christnes Skrifter i deres Lære om Pligterne. Dette haver jeg endnu at undersøge. Naar jeg da haver viist, at hvad Stoikerne lære om Pligterne, ikke er andet, end hvad deels den sunde Fornuft lærer, deels er

d) *Diogenes Laertius lib. 7. pag. 493.*

e) *Plutarchus de virtute morali pag. 440. Edit Luret, Paris. Cic. de invent. lib. 2 Sect. 34. Edit Lambini.*

f) *Cicero de invent. lib. 2. Sect 35-38.*

lært for Christi Tid af andre Philosopher; troer jeg, at min Paastand er tilstrækkeligen beviist, at de nyere Stoikere ikke have laant noget af de Christne; thi hvorfor skulde de tage de Lærdomme af dem, hvilke Verden havde, förend der var Christne til? Man stialer dog ikke, eller laaner hvad man selv haver.

Jeg vil först vise de nyere Stoikers Lære om de vigtigste Pligter imod Gud. De lære, at vi bör elske Gud. *Seneca* vil, at Gud skal æres og elskes af Menneskerne; ikke frygtes, fordi Kiærlighed ikke kan bestaae med Frygt (*g*). Det samme lærer *Plato*; han vil, at man skal elske Gud, da han er det sande og höieste Gode (*h*). Og da denne Philosoph erklærer Gud for det höieste Gode; kan man og begribe, det maa være hans Mening, at man bör elske Gud med den höieste Kiærlighed.

De lære, at vi bör adlyde Gud. *Epictet* siger: I Stedet for alle andre Forlystelser sæt den, at vide, du adlyder Gud og opfylder en god og retskaffen Mands Pligter, ikke i Ord, men i Gierningen (*i*). Dette er ikke andet, end hvad *Plato* lærer, naar han siger, at man bör adlyde Gud meer end Menneskerne (*k*).

De lære, at vi bör stræbe efter at ligne Gud. Som Gud befindes at være, siger *Epictet*, saa bör den, som vil behage

g) *Epist.* 47.

h) *Augustini de civit. Dei lib. 8. cap. 8.*

i) *Disser. lib 3. cap. 24*

k) in *Apologia Socratis pag. 364. Edit Ficini.*

og adlyde ham, stræbe, efter Evne, at blive ham lig. Er Gud trofast; maa han og være trofast. Er Gud fri; han ogsaa fri. Er Gud velgiørende; han ogsaa velgiørende. Er Gud stormodig; han ogsaa stormodig. Endeligen bør han, som Guds Efterligner, baade giøre og tale alle Ting (l). Det samme lærer ogsaa *Plato*. Efter hans Mening er det den høieste Fuldkommenhed, at ligne Gud. Han vil, at vi skulle søge at ligne ham ved Retfærdighed og Hellighed (m). Dersom man ikke vidste, at *Plato* var ældre end de christelige Skribenter; vilde man vist af disse Udtryk udlede den Formodning, at *Plato* havde læst de Christnes Skrifter.

De lære endeligen, at vi bør bede til Gud. *Antonin* siger: Paakald Gud i alle Omstændigheder, og bekymre dig ikke, hvor længe du skal giøre saadant (n). Paa et andet Sted siger han: Hvo har sagt dig, at Gud ikke ogsaa er behjelpelig i de Ting, som staae i vor Magt. Begynd derfor at bede om disse Ting, og du vil erfare det (o). Om det skulde falde nogen ind, at de nyere Stoikere maae have lært dette af de Christne; vil jeg allene sige ham, at dette ogsaa var de ældre Stoikeres Lære. *Posidonius* haver lært efter *Diogenes Laertius*, at den

l) *Dissert lib. 2. cap. 14.*

m) *Stobæi Eclog. Eth. p. 163 Edit. Canteri. Plato in Theateto pag. 128 Edit. Ficini.*

n) *lib. 6. §. 23.*

o) *lib. 9. §. 41.*

Vise bör bede, og udbede sig det Gode af Gud (p), desuden er det, at bede til Gud, en Pligt, som næsten alle de gamle Hedninger for Christi Tid, og næsten alle raee Mennesker efter hans Tid erkiende, uden at kiende Christendommens Lære. Hvorfor skulde Stoikerne da först have faaet den af de Christne?

Jeg mener, dette kan være nok om de Pligter, Mennesket skylder Gud. Jeg vil nu henvende mig til de Pligter, vi skyldte os selv. Disse ere enten Pligter imod Legemet, og hvad dertil henhörer, eller Pligter imod Sielen.

I Henseende til Legemet lærde Stoikerne, at Legemet var Sielens Byrde, Sielens Straf, Sielens Fængsel, og at man bör foragte Legemet. Disse Meninger ere ikke christelige, og allermindst den, at man bör foragte Legemet. Men denne Fordring bör ikke heller tages saa gandske efter Ordene. Sammenligner man den med andre Steder, hvor de tale om Menneskets Pligter imod Legemet; seer man deraf gandske tydeligen, at de ikke fordre meer, end at man skal give Sielen Fortrinet for Legemet; at Legemet ikke skal ved sine Sandser og Lidenskaber have Herredømmet over Sielen, men at Sielen skal herske over Legemet. Derfor siger *Seneca*: Jeg tilstaaer, at der er indplanter os Kiærlighed til vort Legeme; jeg tilstaaer, at vi bære Omsorg for det; jeg negter ikke, at man maa bære over med det; men jeg negter, at man bör være dets Træl: thi den maa være en Træl af mange Ting, som er en Træl

p) *in vita Zenonis lib. 7. pag. 512.*

af Legemet. Vi bör förholde os, ikke som om vi burde leve for Legemets Skyld; men som de der ikke kunne leve uden Legemet o. s. v. (q). *Epictet* taler ligesaa fornuftigen og rigtigten om Menneskets Pligter imod Legemet: Brug de Ting, siger han, som höre til Legemet, indtil den blotte Fornödenhed, f. Ex. Mad, Drikke, Klæder, Haus, Huusfolk; men du bör indskrænke alt det, som henhörer til Pragt og Overdaadighed (r). At disse Levnetspligter ikke ere laante af de Christne, behöver jeg vel ikke at bevise; de ere saa simple, at der ikke udfordres meer end liden Kundskab om Menneskets Indretning, og liden sund Menneskeforstand for at skrive saaledes.

De vigtigste Leveregler, som Stoikerne foreskrive i Henseende til Sielen, angaae dels Begierlighederne, dels Lidenskaberne. I Henseende til Begierlighederne er dette en Grundregel, som ofte forekommer, at man ikke bör begiere eller afskye andet, end det som staaer i vor Magt. Den fornuftige Natur, siger *Antonin*, befinder sig vel, naar den allene henretter sine Bestræbelser paa almeennyttige Handlinger; allene Begierer og afskyer de Ting, som staae i vor Magt (s). Denne for Menneskets Sindsrolighed saa meget vigtige Grundregel i Stoikerne Moral kan ikke være laant af de Ckristne, da den aldeles ikke findes i deres hellige Böger, og er ikke, det jeg veed, brugt af nogen christelig Moralist.

q) *Epist.* 14.

r) *Enchiridion cap.* 33. §. 7.

s) *lib.* 8. §. 7.

I Henseende til Sindsbevægelserne og Lidenskaberne lære Stoikerne, at de bør udryddes. Det haver, siger *Seneca*, ofte været undersøgt, om det er bedre at have maadelige Lidenskaber end ingen. Stoikerne mene, at det er bedre, at uddrive dem; Peripatikerne, at dæmpe dem. Jeg indseer ikke, hvorledes en maadelig Sygdom kan være sund og nyttig (t). Dersom den Fordring, at man skal udrydde sine Lidenskaber, skal tages i Ordets strengeste Forstand; er den vist ikke laant af de Christne; thi saavidt drive de Christne ikke denne Fordring: skal dette Udtryk tages i en mildere Mening, og blot forstaaes om at dæmpe Sindsbevægelserne, at indskrænke, at beherske dem; stemmer deres Lære overeens med de Christnes; men saa lære peripatetiske Philosopher det samme; og følgerigen kan man ikke sige, at Stoikerne have faaet denne Lære af de Christne.

Jeg vil nu til Slutning tale om de Pligter, Stoikerne paalægge Mennesker imod dets Medmennesker. Jeg skulde skrive en Bog, og ikke en Afhandling, dersom jeg vilde anføre dem alle. Jeg vil ikkun tale om dem, som man billigen anseer for de største, de høieste og ædelste Pligter; jeg mener almindelig Menneskekiærlighed, almindelig Velgiørenhed og Forsønlighed imod sine Fiender og Fornærmere. Jeg troer, at jeg med Grund kan her bruge den samme Slutning, som ovenfor ved andre Lærdomme, at naar Stoikerne her ikke lære andet, end hvad andre Philosopher have lært for Christi Tid; man uden al Grund haver den Formodning, at de først have faaet disse Lærdomme

t) *Epist.* 116.

i deres Moral af de Christne. Og have de ved deres egen Fornuft erkjendt disse større Pligter; kan man ikke tvivle paa, at de ved den samme Fornuft kunde have indseet de mindre.

De nyere Stoikere lærde ikke allene, at man burde elske de Mennesker, med hvilke man omgikkes. *Antonin* siger: Elsk de Mennesker, hvis Omgang er falden i din Lod, men oprigtigen (u). Og *Seneca* siger, at Naturen har indgydet os indbyrdes Kiærlighed (x). Men de lærde og almindelig Menneskekiærlighed. Det er *Antonins* Lære: Elsk Menneskeslægten, og adlyd Gud (y). *Seneca* haver meget smukt og rigtigen sagt: Alt dette, som du seer, i hvilket de guddommelige og menneskelige Ting ere indbefattede, er Eet. Vi ere Lemmer af det store Legeme. Naturen har gjort os beslægtede, da den frembragde os af de samme og til de samme (nemlig af de samme Elementer og til de samme Hensigter): denne har indgydet os fælles Kiærlighed, og gjort os selskabelige (z). Dette er en skön Lære; men den var dog til for Christendommen. *Plato* regner Menneskekiærlighed blandt de største Fuldkommenheder (a); og

u) *lib. 6 §. 39.*

x) *Epist. 95.*

y) *lib. 7. §. 31.*

z) *Epist. 95.*

a) *de repub. lib. 3.*

Pythagoras lærde, at man burde vise Venskab imod alle Mennesker (b).

Som de nyere Stoikere lærde almindelig Menneskekærlighed; fulgde deraf, at de ogsaa maatte lære almindelig Velgiörenhed. *Antonin* siger: Den Vise erindrer sig, at alle fornuftige Væsener ere beslægtede, og at det stemmer overeens med Menneskenaturen, at bære Omsorg for alle Mennesker (c). Dette var, som man seer af *Diogenes Laertius*, ogsaa de ældre Stoikeres Lære, at den Vise bör giöre vel imod alle Mennesker (d); fölgelig behövede de nyere Stoikere ikke först at lære dette af de Christne. Denne Lære var hos dem ældre end Christendommen.

Endeligen vil jeg korteligen beröre den Pligt imod Medmennesker, hvilken man billigen anseer for den ædelste og höieste i Christnesystemet, den nemlig, at elske sine Fiender og være forsonlig mod sine Fornærmere. Denne Pligt indskærpes allevegne af de nyere Stoikere, fornemmeligen af *Antonin*. Gaae ud af *Liver*, siger han, med godt Mod, og tillige med et forsonligt Hierte mod dem, som modsatte sig dig (e). Og paa et andet Sted siger han: Det er en Egenskab hos Mennesket ogsaa at elske dem, som forseer sig. Men dette skeer, naar det tillige

b) *Jamblichus de vita Pythag. cap. 33.*

c) *lib. 3. §. 4.*

d) *in vita Zenonis lib. 7 pag. 513.*

e) *lib. 8. §. 49.*

falder dig ind, at de baade ere dine Beslægtede, og at de forsee sig af Udvidenhed og imod deres Villie, og at I om kort Tid skulle begge döe (f). *Seneca* siger: Det er anstændigt at giengielde Tienester med Tienester; men ikke, at giengielde Uretfærdighed med Uretfærdighed. I første Tilfælde er det skammeligt at overvindes; i sidste, at overvinde (g). Denne Lære er skiön, rigtig, ædel, ligesaa skiön og ædel, som de *Christnes*; men derfor er den ikke laant af de *Christne*. Vi finde *Philosopher* af andre *Skoler*, som have levet for *Christi Tid*, og have lært det samme. *Allerede* hos *Pittacus* var det en *Pligt*, at man ikke burde bande sine *Fiender* (h). Det var *Pythagoras's* Lære, at man skulde saaledes handle, at man ikke af *Venner* gjorde sig *Fiender*; men af *Fiender* kunde giøre sig *Venner* (i). I denne Lære ligger upaatvivleligen de *Christnes*, at man skal overvinde det *Onde* med det *Gode*. Jeg vil endnu anføre en *Cicero*: Man bör ikke, siger han, höre dem, som mene, at man bör vredes paa sine *Fiender*, og ansee dette for *Kiendemærke* paa en stor *Mand*; thi intet er rosværdigere, og en stor *Mand* værdigere, end

f) *lib. 7. §. 22.*

g) *de ira lib. 2 cap. 32.*

h) *Diogenes Laertius lib. 1 Sect. 78.*

i) *Diogenes Laertius lib 8. Sect. 23.*

Forsonlighed og Mildhed (k). Denne Lære er altsaa ikke heller først optagen i de nyere Stoikeres Moral af den christelige Moral; den var bekjendt i Verden og lærdes af Philosopherne af forskjellige Skoler, førend Christendommen indførdes i Verden.

Saaledes haver jeg da viist, at Stoikerne havde adskillige Lærdomme, som gandske strede mod de Christnes; adskillige, som ikke findes i de Christnes hellige Böger, skiönt, de rigtigen forstaaede, ikke stride imod dem; og de Lærdomme, hvilke de have tilfælles med de Christne, deels findes hos de ældre Stoikere, deels hos andre Philosopher, som levede for Christi Tid. Jeg haaber paa denne Maade at have tilstrækkeligen viist, hvor ugrundet den Beskyldning er, at de nyere Stoikere have laant deres sundere Lærdomme af de Christne. De fölede sig langt fra ikke i den Trang at laane af de Christne, hvad de deels havde af Formændene for deres Skole, deels kunde faae ved andre Philosophers Læsning. Altsaa, om de end have læst de Christnes Skrifter, og beholdt nogle Udtryk af dem, hvilket ikke engang kan bevises; have de derfor ikke laant deres Meninger af dem, hvilket er egentligen det, som her spørges om. Haver jeg været heldig i at bevise dette; haver jeg opnaaet min Hensigt. I denne Afhandling var det ikke det rette Sted at

k) *de officiis, lib. I. 25.*

commentere over de nyere Stoikeres Meninger, enten at forsvare, eller at giendrive dem. Dette haver jeg for en Deel giort i mine Anmærkninger til *Antonin*. Her var det allene min Hensigt, at vise, hvad de nyere Stoikere have lært, og hvorfra de have faaet, hvad de have lært. Havde jeg overskridet denne Grændse; var nærværende Afhandling bleven en Bog.
